

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 821

УГОРСЬКОМОВНІ ПЕРЕКЛАДИ ЛАСЛА БАЛЛИ: СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ

HUNGARIAN TRANSLATIONS OF LOFTY BALLS: THE SPECIFICS OF ORGANIZATION AND REPRODUCTION OF IMAGES

Зимооря О.М.,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжнародних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті зроблено спробу розглянути концепційність імагологічної позиції на рівні інтерпретації текстів українських авторів (Тарас Шевченко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка) угорською мовою крізь призму перекладацьких рішень Ласла Балли.

Ключові слова: угорські переклади, Ласло Балла, концепційність, інтерпретація.

В статье сделана попытка рассмотреть концепционность имагологической позиции на уровне интерпретации текстов украинских авторов (Тарас Шевченко, Михаил Коцюбинский, Леся Украинка) на венгерском языке сквозь призму переводческих решений Ласло Баллы.

Ключевые слова: венгерские переводы, Ласло Балла, концепционность, интерпретация.

In the article the conceptual models of the imagological position are outlined through the prism of the László Balla's interpret solutions (the Hungarian translations from Taras Shevchenko's, Mykhailo Kotsiubynsky's and Lesja Ukrainka's texts).

Key words: Hungarian translations, Lasla Bally, conceptuality, interpretation.

Якість прочитання художньої текстової структури та передусім її імагологічних позицій залежить від низки чинників. Один із них полягає у сучасному трактуванні основних ознак текстової тканини. Йдеться, зокрема, про а) вивчення окремих аспектів твору певного автора, б) пошук можливості адекватного відтворення оригіналу засобами мови мети, в) досягнення якомога точнішої образної побудови з її об'єднувальними мотивами, темами, ідеями. У цьому сенсі імагологія як явище постає специфічною літературознавчою галуззю культури на рівні міждисциплінарного наукового зв'язку.

Становлення імагології як самобутньої дисципліни припадає на 1950-ті рр. ХХ століття. Вона набула певного поширення передусім у Німеччині та Франції, а згодом – у Бельгії, Нідерландах, Польщі, Угорщині. Містке окреслення сутності згаданої компаративістичної інтерпретації соціокультурних явищ зафіксоване в ґрунтовній праці «Компаративістика й історія літератури» Дмитра Наливайка: «Її (імагології. – О.З.) безпосередній

предмет – літературні образи (іміджі) інших народів та індивідів-іноземців, які створюються в певній національній (або регіональній) свідомості й утілюються в літературі; за своєю природою і структурою вони є інтегрованими образами, специфічними етно- й соціокультурними дискурсами, що відзначаються неабиякою сталістю, але не лишаються незмінними» [3, с. 36].

За сучасних умов поняття імагології набуло ширшого контекстуального звучання, що поєднується з узагальнювальною сполукою «міжкультурна герменевтика» [7]. Під цим терміном розуміємо передачу й ширше – відтворення образів не тільки з *чужої* культури, але й осмислення духовних вартостей *рідного* народу в контактах зі спорідненими й неспорідненими народами [1, с. 4].

Принципово важливою для цієї взаємодії є ланка, що містить тривимірні ознаки рецепції: 1) інформативну, 2) критично-оцінювальну та 3) інтерпретаційну [2, с. 64–81; 12, с. 11]. У широкому розумінні вони засновані на мистецтві перекладу. Тому постає запитання: як визначити

адекватність передачі тексту з мови оригіналу мовою мети? Об'єктивну відповідь слід шукати в текстуальному порівнянні словесних одиниць, а передусім – у внутрішній *організації* текстових структур у поєднанні з *організацією* образів. Звідси – їхня багатоаспектність, що межує зі спільними й відмінними рисами художнього тексту.

Вододіл між аспектами та їхніми визначальними ознаками вказує на ключове освоєння певного зразка національної культури на рівні образу (наприклад, образ козака Мамаю, образ Енея, образ Тараса Бульби, образ Кобзаря, образ Каменяря, образ Конотопської відьми; тут примітною ознакою може бути навіть назва, що має закодовану ідентичність, приміром, образ «Заповіту» Т. Шевченка). Йдеться про констатацію якості – активну й пасивну. Переконливим утіленням цієї констатації можуть послугувати інтерпретаційні ходи визначного письменника й перекладача Ласла Балли (1927–2010). У творчості названого угорськомовного автора, який належить також до репрезентантів української літератури, примітною є присутність автобіографічного начала. Воно зримо проступає передусім у циклі романів під узагальненою назвою «Зустрінуться в неосяжності» («A végtelenben találkoznak»). У цьому плані доцільно покликатися на слова митця, що містяться у пролозі до первістка циклу. «Головною причиною того, що свій твір я вибудував у річищі документального роману, – стверджує Л. Балла, – стало прагнення якомога достовірно зобразити картину життя закарпатських угорців, насамперед інтелігенції, у початкові, важкі часи після 1944 року» [5, с. 7]. Звідси – мемуарний характер візії, сповненої лірико-сентиментальним началом. Вона сконцентрована на оцінці етнокультурної самосвідомості угорців Ужгородщини та Берегівщини у найбільш скрутний період радянської системи, закінчення якого припало на рік смерті Сталіна. Йдеться про часовий відрізок від 1944 до 1953 р. Носії цієї епохи зазнали критичних потрясінь, коли у 1944 та 1945 рр. близько 40 000 працездатних угорців Закарпаття у віці від вісімнадцяти до п'ятдесяти років були розміщені у спеціальних таборах і втратили життя в період приєднання краю до Радянського Союзу [10, с. 269].

З ім'ям Ласла Балли українське письменство органічно пов'язується як зі своїм неординарним носієм, оскільки осердям його художньої спадщини є угорськомовний доробок. Іншими словами, Ласло Балла є знавцем як угорської, так і української мов, проте *мовою творення* від 1944 року слугує угорська мова, яка є для нього

рідною. Поза всяким сумнівом, упродовж 1950–2009 рр. ним створений цілісний мікросвіт української літератури в угорськомовних інтерпретаціях та оцінках. У хроніці українсько-угорського художнього дискурсу другої половини ХХ століття йому належать найбільш вагомні сторінки. Це яскраво засвідчують такі три книжкові видання антологічного типу, як «Kobzos» («Кобзар», 2005) Т. Шевченка [11], «Válogatott művek» («Вибрані твори», 2006) М. Коцюбинського [9] та «Válogatott versei» («Вибрані поезії», 2007) Лесі Українки [8].

Названі публікації окреслюють і момент плодотворної діяльності Ласла Балли на зламі ХХ – початку ХХІ століть, а саме в пов'язі з угорськомовною рецепцією творів українських авторів. З-поміж тих, хто прилучався за названий період до українсько-угорського дискурсу (Іван Чендей, Юрій Шкробинець, Костянтин Бібіков, Іван Мегела, Дмитро Меденцій, Іван Петровцій, Антал Гідаш, Ева Грігаші, Гейза Кейпеш, Дейнеш Седив, Шандор Веиреш, Деже Тондорі, Агнеш Гергей), Ласло Балла посідає особливо почесне місце. Це потверджує, зокрема, поява 2009 року, тобто напередодні відходу за межу Вічності автора, книжки «Március virága» («Березневе цвітіння»). Вона містить переклади творів таких авторів, як Негрі, Гораций, Мікеланджело, Гете, Шіллер, Гайне, Рільке, Ніцше, Пушкін, Крилов, Тютчев, Лермонтов, Некрасов, Єсенін, Пастернак, Маяковський, Олексій Толстой, Блок, Твардовський, Шевченко, Франко, Грабовський, Сосюра, Янка Купала, Леся Українка, Тичина, Рильський, Бажан, Первомайський, Драч, Павличко, Костенко, Перебийніс, Воронько, Йовенко, Гойда, Боршош-Кумятський, Скунець, Рішаві, Панько, Шкробинець, Густі, Петровцій, Вароді, Фединишинець, Безруч, Шимборська та ін. [6].

Талант Ласла Балли як перекладача досі, на жаль, ще не оцінений достатньою мірою. А з огляду на об'єктивність, що потверджується аналізом його художнього ужинку, слід сказати, що в особі Ласла Балли українська культура мала упродовж майже шести десятиліть свого духовного амбасадора з боку України в Угорщині, а також з боку Угорщини в Україні.

Творчий дебют Ласла Балли припав на 1950 рік, коли під псевдонімом Ласла Бако світ побачили угорськомовні переклади оповідань Василя Стефаника (1871–1936), а також – у співавторстві із Семеном Паньком (1920–1976) – інтерпретації малої прози Леся Мартовича (1871–1916). Його перекладацький внесок у зміцнення українсько-угорських міжкультурних взаємин важко переоцінити.

На сторінках згаданих вище видань – «Кобзар» Т. Шевченка, «Вибрані твори» М. Коцюбинського та «Вибрані поезії» Лесі Українки – Ласлові Баллі вдалося максимально наблизити реципієнта – угорськомовного читача – до адекватного

І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї:
То одинокому мені
Здається – кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна...
Аж бачу, там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село...

Тарас Шевченко [11, с. 234].

Характеризуючи національні образи світу крізь призму імагологічних вимірів, можна дійти висновку: Ласло Балла – перекладач вдало використовує як зовнішні, так і внутрішні ознаки національно-історичної специфіки. Щоправда, він як носій інтерпретації віддає перевагу аспекту внутрішньої своєрідності, заснованої на особливостях, образній структурі, конкретних реаліях, що побутують в угорськомовній традиції.

Перекладачеві вдається з'ясувати диференційний вододіл між національно-історичним (традиції, звичаї, риси ментальності, прикмети національного побуту – зовнішні ознаки), з одного боку, та найбільш рельєфними специфічними фактами, подіями, явищами стосовно мовних рівнів (внутрішні ознаки) – з іншого. Це демонструють також інтерпретації короткої прози Михайла Коцюбинського («А fenyő» («Ялинка»), («Касај» («Сміх»), «Virágzik az almafa» («Цвіт яблуні»), «Dicsértessék az élet» («Хвала життю»), «A lélek emlékezete» («Пам'ять душі»). Ось, наприклад, вірєць рефлексії у Михайла Коцюбинського та її повноцінне звучання в перекладі Ласла Балли:

«Хто ж той щасливий? Хто ж той бідний багач?
Поет.

А хто нещасний?

Той, чия душа, глибока, як море, ревниво ховає на дні цілий таємний світ, чудний і багатий, як казка.

Чия душа любить, як море, бурі.

Хто знає, що буря та підхопить з глибини все найдорожче, найбільш затаєне і викине на голий берег, навдивовижу цікавим. Хто знає це – і прагне бурі» [9, с. 333].

розуміння національних образів, образного світобачення [4, с. 196] на рівні міжкультурної герменевтики. Ось, приміром, строфа із Шевченкового вірша «І виріс я на чужині...» як зразок перекладацького рішення з-під пера Ласла Балли:

Én idegenben nőttem fel,
Szenvedek most is idegenben.
És fájó egyedüllétemben
Úgy érzem, hogy semmivel
Nem hasonlítható a Dnyeper,
Hogy Ukrajnánál nincs szebb ország...
Vagy boldogságot tán az ember,
Csak honnan messze kerül, ott lát?!
Egy ízben – nem rég – az utam
Vitt arra. jártam Ukrajnát,
Voltam a legszebb faluban...

Ласло Балла [11, с. 235].

«Ki hát ez a boldog ember? Ki ez a koldusgazdag?
A költő.

S ki a boldogtalan?

Az, akinek lelke mély, mint a tenger, és ennek a tengernek fenekén féltékenyen őriz egy titokzatos, csodás és mesésen gazdag világot.

Az, kinek lelke, akárcsak a tenger, szereti a vihart.

Az, aki tudja, hogy ez a vihar előkavarja a mélyből mindazt, am legdrágább számára, ami legrejtettebb kincse, előkavarja, azután kiveti a kietlen partra, hogy a kíváncsiak megbámulhassák. Boldogtalan az, aki tudja ezt, s mégis vihart áhít» [9, с. 332].

Перекладачеві вдалося відтворити акценти, які в питальних формулюваннях Михайла Коцюбинського містять ті підсилення, що заго-строюють рівень уявного діалогу. Особливо близькою для Ласла Балли є поезія Лесі Українки. Тому й закономірно, що в інтерв'ю з авторкою цих рядків він дав на запитання щодо значення прилучення до української культури крізь призму перекладацьких зацікавлень таку відповідь: «Як перекладач, я глибоко занурився в українську літературу. Особливо вплинули на мене поети-шістдесятники – Дмитро Павличко, Петро Перебийніс, Іван Драч, Ліна Костенко, Володимир Затуливітер, Світлана Жолоб, Світлана Йовенко. Згодом це була пізня поезія Леоніда Первомайського. Серед класиків назву такі імена, як Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський і, звичайно, Леся Українка. Останнім часом багато її перекладав. Вважаю її найвизначнішим українським поетом, навіть більш значущим, ніж Шевченко. Тематика її творів більш різнобарвна, творення образів експресивніше, яскравіші засоби вираження».

І справді, Ласлові Баллі поталанило передати колорит поезії Лесі Українки, якщо аналізувати такі інтерпретації хрестоматійних творів, як «Contra spem

До Тебе, Україно, наша бездоляная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллеться.
Леся Українка [8, с. 104].

Упадають в око рівноцінні повороти думки, спалахи енергії образів і, насамперед, мовно-стилістична сумісність мовою мети, у шатах якої – урочисте творіння Лесі Українки.

spero», «To be or not to be?»), «Ein Lied ohne Klang» та ін. Ось як звучить угорською мовою «Гімн», своєрідний заспів до циклу «Сім струн» («Hét húr»):

Ukrajnánk, te sorsverte anyánk, édes.
Első húrom teérted zendül.
A pengése csöndes, de mégis ünnepélyes.
És rólad, dal fakad a szívből.
Ласло Балла [8, с. 105].

Перекладацький доробок Ласла Балли свідчить про наявність визначальних закономірностей, які спричиняють взаємодію і взаємозбагачення національних літератур через переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грицик Л. Схід як «найзмістовніший образ іншого»: літературознавчі аспекти університетської орієнталістики / Людмила Грицик // Зарубіжна література. Матеріали до вивчення літератур Сходу. – К., 2007. – С. 3–12.
2. Зимомря М. Опанування літературного досвіду. Переємність традиції в засвоєнні поезії Тараса Шевченка / Микола Зимомря, Ольга Білоус. – Дрогобич : Коло, 2003. – 268 с.
3. Наливайко Д. Компаративістика в системі літературознавчих дисциплін / Дмитро Павличко // Дмитро Наливайко. Компаративістика й історія літератури. – Харків : Акта, 2007. – С. 5–42.
4. Поляруш О. Духовні береги Олександра Довженка / Олег Поляруш // Тотожність та партнерство. Студії взаємин найближчих сусідів; [за ред. М. Зимомрі]. – Кошалін-Кіровоград, 2000. – С. 193–199.
5. Balla L. Azt bünteti, kit szeret / László Balla. – Budapest : Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990. – 316 p.
6. Balla L. Március virága. Válogatott versfordítások. 1942–2009. Балла Л. Березневе цвітіння, переклади віршів з різних мов / László Balla. – Ужгород : ПоліПрінт 2009. – 104 с.
7. Interkulturelle Hermeneutik und lectura popular: neuere Konzepte in Theorie und Praxis / Hrsg. von Silja Joneleit-Oesch, Miriam Neubert. – Frankfurt am Main : Lembeck, 2002. – 280 s.
8. Leszja Ukrajinka. Válogatott versei. Леся Українка. Вибрані поезії / Переклади угорською мовою Л. Балли та ін. – Ужгород : Карпати, 2007. – 256 с.
9. Mihajlo Kocjubinszkij. Válogatott művek. Михайло Коцюбинський. Вибрані твори / Переклад угорською мовою Л. Балли, А. Гідаша, Е. Бродські. – Ужгород: Карпати, 2006. – 336 с.
10. Pál G. Balla László: Azt bünteti, kit szeret / György Pál // Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. – Nyíregyháza, 1992. – Tomus 13/E. – P. 265–276.
11. Tarasz Sevczenko. Kobzos. Válogatott versek. Тарас Шевченко. Кобзар. Вибране / Переклади угорською мовою Л. Балли, А. Гідаша. – Ужгород : Карпати, 2005. – 256 с.
12. Zymomrja M. Deutschland und Ukraine: Durch die Abrisse zur Wechselseitigkeit von Kulturen / Mykola Zymomrja. – Fürth : Flacius-Verlag, 1999. – 156 s.